

HISZTÉRIA, PSZICHOANALÍZIS ÉS FEMINIZMUS

*Anna O. esete**

Dianne Hunter

Mi (Breuer és én) gyakran hasonlítottuk a hisztéria tünettanát titkosíráshoz, ami azután válik érthetővé, hogy számos kétnyelvű feliratot megfejtünk.

Sigmund Freud: *Tanulmányok a hisztériáról*

A hisztéria nem beteges jelenség, hanem minden szempontból a legmagasabb rendű kifejezési eszköznek tekinthető.

Louis Aragon és André Bréton: *A szürrealizmus kiáltványa*

I.

Az a hisztériás, akit Freud leggyakrabban említett és tárgyalt, bár sohasem találkozott vele és sohasem akadt hasonló esetre, „Fräulein Anna O.” volt, a „beszélgető kúra” feltalálója, akivel a Freud és Breuer által 1895-ben megjelentetett *Tanulmányok a hisztériáról* első esettanulmányában ismerkedhettünk meg. Anna O., valódi nevén Bertha Pappenheim, ihlette meg azt a jelenséget, ami a pszichoanalízis eredete „legendájának” nevezhető. Későbbi életében a német zsidó nőmozgalom és a modern intézményesült szociális munka történetének meghatáro-

* Eredeti megjelenés (hosszabb terjedelemben): „Hysteria, Psychoanalysis, and Feminism: The Case of Anna O.” *Feminist Studies* 9, no. 3 (Fall 1983): 464–88. A fordítás alapjául szolgáló kiadás megjelent in: Katie Conboy, Nadia Medina, Sarah Stanbury (szerk.): *Writing on the Body. Female Embodiment and Feminist Theory*. Columbia UP, New York, 1997. 257–276.

zó alakjává vált. 1859-től 1936-ig élt, és 1954-ben a Német Szövetségi Köztársaságtól megkapta az „Emberiség Segítője” elismerést. Noha a feministák Pappenheimet elismerik közéleti tevékenységének emberbaráti és politikai aktivitása miatt, kevesebb figyelmet fordítottunk arra a szerepre, amivel a pszichoanalitikus elmélethez és technikához hozzájárult.¹

Az az Anna O., akit a pszichoanalitikus írásokból megismerünk, egy vonzó, rendkívül intelligens fiatal hölgy, aki hisztériás kollapszust szenvedett el huszonegy évesen, abban az időszakban, amikor éjt nappallá téve felelőssé vált tuberkulózisban meghaló apja, Siegmund ápolásáért. Apja betegsége idején, majd azután közel két éven át „Anna” a jól ismert és megbecsült bécsi orvos, Josef Breuer betege volt, aki esetét „az egész pszichoanalízis csírásajtjeként” írta le.² Bár Dr. Breuer sohasem ismerte föl teljesen a Pappenheimmel való találkozásának értelmét, mégis eléggé emlékezetesnek találta az esetet ahhoz, hogy beszámoljon róla fiatal barátjának és kollégájának, Freudnak, akire mély benyomást tett, amikor Pappenheim verbalizálásra és katarzisa épülő szokatlan kezeléséről hallott. Mindez 1882 novemberében történt.

Három évvel később Freud Párizsban Jean-Martin Charcot hipnózis és szuggesztió bemutatóit tanulmányozta Párizsban, a Salpêtrière Kórházban. Abban az időben Charcot hisztéria előadásai éppoly divatosak voltak, mint Sarah Bernhardt tirádái, és leginkább ugyanazon okból. A tizenkilencedik század végén a hisztéria Európa és Anglia szerte az orvosi publikációk vezető témája volt. Amivel Freud az ez idő tájt Franciaországban zajló munkához hozzájárult, az az volt, hogy odafigyelt arra, amit a hisztériások mondanak. Ez a technika Bertha Pappenheimtől ered és egy másik betegről, „Elisabeth von R.”-től (Weiss Ilona), aki tovább finomította azzal, hogy Freudnak a szabad asszociáció módszerét sugallta.

Noha Breuer megszerkesztette Bertha Pappenheim hisztériájának történetét és elhomályosította személyazonosságát, későbbi források-

¹ Lásd: Marion A. Kaplan: *The Jewish Feminist Movement in Germany: The Campaign of the Jüdischer Frauenbund, 1904–1938*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1979.

² Josef Breuer Auguste Forelhez, 1907. november 21., idézi: George Pollock: *The Possible Significance of Childhood Object Loss in the Josef Breuer–Bertha Pappenheim (Anna O.) – Sigmund Freud Relationship*. In: *Journal of the American Psychoanalytic Association* 16 (1968): 723.

ból ismerjük élettörténetét.³ Bécsben született, harmadik gyermekként egy olyan családban, ahol már két lány volt. (Nővérei gyermekkorukban meghaltak.) Születését a család egyetlen fiúgyermekének, Wilhelmnek a világra jötte követte, akinek előjogait Pappenheim rossz néven vette. Bertha katolikus iskolába járt, noha otthona hagyományosan zsidó volt. Nagyapja, Wolf Pappenheim, a pozsonyi gettó kiemelkedő személyisége, sorsát a zsidó ortodoxia előmozdításának szentelte. Apja, egy gazdag gabonakereskedő, a bécsi zsidó *Schiffschul* társalapítója. Bertha Pappenheim anyja, Recha, született Goldschmidt, akit meglehetősen tekintélyelvűnek írnak le, eredetileg a Maina menti Frankfurtból, Németországból származott, ahová később leányával visszatért. Ez a város a karitatív tevékenység középpontja volt Bertha anyai ági rokonai között. Ezek a rokonok olyan művészi körökkel tartottak kapcsolatot, ahová Heinrich Heine is tartozott. Breuer megjegyzi, hogy Anna néhány távolabbi rokona pszichotikus volt, de ő maga, egészen apja 1880 júliusában bekövetkezett megbetegedéséig folyamatosan egészséges volt. Az osztályabeli lányokra jellemző neveltetésben részesült. Tökéletesen beszélt angolul, olvasott franciául és olaszul, hímzett és csipkét készített, ami megmaradt élethosszig tartó szenvedélynek. Volt bizonyos modernség a képzésében, minthogy lovagolni járt unokanővéreivel. Egy 1882-ben a németországi Konstanzban készült fényképen a lovaglórúhás Bertha kevés hasonlóságot mutat a beteggel, akit Breuer leírt, noha megemlíti, hogy Bertha egyszer a jelenlétében lovaglóostort használt, amikor ölebe megtámadott egy macskát. Breuer Annát akaratos, energikus, intuitív és jólelkű személyként festi le, olyasvalakiként, akinek örömet okoz a szegényekkel és betegekkel való törődés. Breuer szerint Anna lehetett önfejű, egyik lényegi jellemvonása mégis az „együttérző kedvesség” volt. Breuer beszámol arról, hogy Anna „erő-

³ Ernest Jones hozta nyilvánosságra Pappenheim nevét. Ezt írja: „Mivel valójában ez a lány volt a katartikus módszer felfedezője, megérdemli, hogy feljegyezzük igazi nevét...” *Sigmund Freud élete és munkássága*. Európa könyvkiadó, Bp., 1973, 207. Viszont Jones beszámolója Pappenheimről és Breuerről tévedéseket tartalmaz. Pappenheim életéről alaposabban számolnak be a következő könyvek: Dora Edinger: *Bertha Pappenheim: Freud's Anna O*. Highland Park, Ill., Congregation Solel, 1968; Henri Ellenberger: *The Discovery of the Unconscious*. New York, Basic Books, 1970, 480–84; Lucien Israël: *L'hystérique, le sexe, et le médecin*. Paris, Masson, 1980, 200–5 és Kaplan: *The Jewish Feminist Movement in Germany*.